

СХІДНОПОДІЛЬСЬКІ НАЗВИ СПІДНИЦІ

У статті розглянуто номінацію спідниці у східноподільських говірках, визначено мотиви номінації, семантичну структуру та походження зафіксованих назв.

Ключові слова: східноподільські говірки, назви спідниці, номінація, диференційна ознака, семантична структура.

Одяг є давнім атрибутом побуту людини, невід'ємною складовою частиною її життя. Назви одягу, як і сам одяг, підлягають швидким змінам у залежності від моди, від розвитку духовної і матеріальної культури народу, тому ряд лексем виходять чи вийшли з активного вжитку, оскільки зникають самі реалії, внаслідок чого багато назв розширюють, звужують чи змінюють свою семантику.

У зв'язку з цим тематична група лексики (ТГЛ) одягу в різних регіонах була предметом наукових досліджень Ф. Бабія, Г. Гримашевич, Л. Анисимової, Д. Неділько, М. Дерке, Н. Пашкової, Я. Вакалюк, О. Шляхової, Л. Лисиченко, Н. Клименко, Т. Щербини.

Складовою частиною ТГЛ одягу є лексико-семантична група (ЛСГ) назв спідниці, так як спідниця була і є основним поясним одягом жіночого вбрання.

Метою статті є з'ясування способів номінації спідниці в говірках Східного Поділля. Джерелом дослідження став «Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках» (Березовська), укладений за матеріалами, зібраними у 207 говірках Східного Поділля.

Структурну організацію лексико-семантичної групи назв спідниці формують репрезентанти сем, визначених за різними диференційними ознаками (ДО), зокрема 'спосіб виготовлення', 'крій', 'матеріал виготовлення', 'спосіб носіння', 'час носіння', які утворюють мікропарадигми і перетинаються в багатьох точках, зумовлюючи появу семантичного синкретизму лексем [5, 69]. Субдомінантними ДО для номінації спідниці є 'спосіб виготовлення' та 'крій'.

Структурна організація назв спідниці за ДО 'спосіб виготовлення' та 'крій'

Спідниця							
Спосіб виготовлення	Частково зшита	Зшита				Незшита	
		Густо зібрана у поясі (на зборках)	На складках	Вільна, розширена до низу	З кількох полотниць	З одного полотнища	З кількох полотниць
Крій	1	2	3	4	5	6	7

Сема 1 'частково зшита спідниця' в досліджуваних говірках представлена лексемами *п\лахта*, *п\лаха*, *опинка*, *запаска*, *запашчинка*, *тах\та*. У більшості обстежених говірок переважає запозичена лексема (польське *plachta* – 'спідня юбка' (Фасмер, III, 275–276). Лексеми *п\лаха*, *тах\та* зафіксовані лише в одній говірці. Власне українські назви утворилися за допомогою суфіксів від назв способу носіння одягу: опинати > *опинка*, запасати > *запаска*. Лексема *запашчинка* є демінутивом лексеми *запаска*.

Сема 6 'незшита спідниця з одного полотнища' репрезентована лексемою *запаска*. Цю ж лексему використовують на позначення незшитої спідниці з кількох полотниць (сема 7), при цьому інформатори уточнюють, що така спідниця складалася з двох, переважно різноколірних, полотниць. Безумовно, незначне лексичне представлення 6-ї та 7-ї сем пов'язане з позамовними чинниками.

На позначення зшитих спідниць будь-якого крою і матеріалу виготовлення найбільш уживаними є питома лексема *сп'ідниц'а* та назва *йупка* (*йуб\ка*), яка майже повністю покриває ареал поширення номена *сп'ідниц'а*.

На позначення зшитої спідниці, густо зібраної в поясі, на зборках (сема 2) у східноподільських говірках зафіксовано однослівні номінації та описові конструкції. Мовці переважної більшості говірок використовують антропонімічну лексему *ти\т'анка*, назва *матр'ошка* вживається паралельно як синонім. Атрибутивні узгоджені й неузгоджені словосполучення побудовані за схемою 'загальна назва спідниці' + 'назва ознаки': *сп'ідниц'а р'ас'на* (*рас'на*), *сп'ідниц'а п'ишина*, *сп'ідниц'а п'іт ти\т'анку* (*й ти\т'анку*). Номінація *димка й ти\т'анку* одночасно передає диференційні ознаки 'крій' і 'матеріал виготовлення'. Густо зібрати спідницю в поясі можна і за допомогою резинки, що відображено в номінації *сп'ідниц'а на розинц'і* (*р'ізинц'і*); якщо резинка затягнута між двома швами, то на талії утворюються зборки. Для номінації такої спідниці вияв-

лено описові конструкції *спідниця* 'зібрана на фасол'ку (X); *спідниця* 'зібрана у шишничку (Мог.).

Сема 3 'зшита спідниця на складках' у східноподільських говірках реалізована номінативними конструкціями *спідниця* у складочку, *спідниця* фалдована, *спідниця* пишна, *йупка* у складочку, *йупка* фалдована, *йупка* пишна. Лексема *фалдоўка* на позначення спідниці на складках у досліджуваних говірках є вузьколокальною й, очевидно, утворена в результаті семантичної компресії *спідниця* фалдована > *фалдоўка*.

Глибина складок, їх кількість у спідниці зумовили виникнення нових номінацій на позначення спідниць. Інноваційними у східноподільських говірках є запозичені лексеми *гофре* (*гафре*), *пл'ісе*. Відіменникові атрибутиви входять до описових номінативних конструкцій *йупка* граф'ірована, *спідниця* пл'іс'ірована, *спідниця* граф'ірована, *спідниця* гоф'ірована, *спідниця* гаф'ірована, які в більшості досліджуваних говірок уживаються паралельно із власномовними утвореннями *граф'іроўка*, *грахв'іроўка*, *пл'ісе'роўка*, *пл'іси'роўка*, *пл'іс'іроўка*, *пр'іс'іроўка*, *прис'іроўка*, *присироўка*. Значна кількість фонетичних варіантів свідчить про активне засвоєння іншомовної лексики в говірках та їх адаптацію до говіркових особливостей.

Сема 4 'спідниця вільна' реалізована лексемами *кл'ош*, *полукл'ош* та описовими конструкціями *спідниця* широка (*широка*), *спідниця* роскл'ошон.а, *спідниця* полукл'ошна, *спідниця* кл'ошна, *спідниця* кл'ошова. Лексема *сонце кл'ош* репрезентує семи 4 і 5, оскільки покриває широке семантичне поле, сформоване семами 'широка спідниця з одним швом': *сонце кл'ош* / *широка йупка з одної ш'вою* (Ул.), 'широка спідниця, пошита із двох полотниць': *сонце кл'ош* / *спідниця* вир'ізана з двох п'ілок / *вирху вуз'ка* / *йнизу широка* (Степ.), 'широка спідниця без швів': *сонце кл'ош* / *спідниця* бе'с'клин'іу / *з йідного кус'ка* / *во'на к'руглої форми* (Кол.)

Сема 5 у східноподільських говірках представлена складними іменниками, перша основа яких указує на кількість полотниць, з яких пошита спідниця, рідше атрибутивними словосполученнями, в яких атрибутив несе основне змістове наповнення. На Східному Поділлі вільні спідниці шили з 4-х, 6-ти, 8-ми, 10-ти, 12-ти клинів, що відобразилося в таких номінаціях:

'спідниця, пошита із 4-х клинів' – *чотир'охк'линка*, *чотирохк'линка*, *чотирок'линка*, *читир'охк'линка*, *читирохк'линка*, *читирок'линка*, *штирохк'линка*, *чотирик'линка*, *читирохк'л'інка*, *чотирохк'л'інка*, *чотирк'л'інка*, *спідниця* чотирохк'лин:а (*читирохк'лин:а*);

'спідниця, пошита із 6-ти клинів' – *ше'стик'линка*, *ш'істик'линка*, *шистик'линка*, *шисток'линка*, *шистикл'інка*, *шис'ц'ік'линка*, *ш'іс'ц'ік'л'інка*, *ш'істикл'інка*, *шист'ік'л'інка*, *спідниця* ш'істик'лин:а;

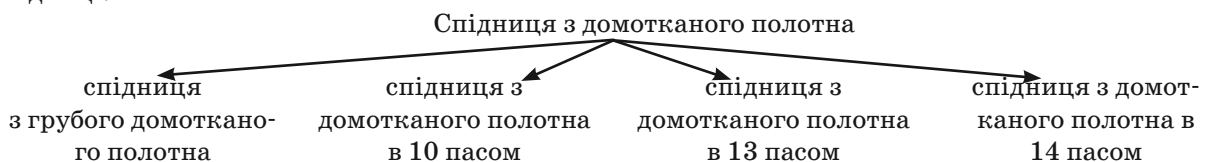
'спідниця, пошита із 8-ми клинів' – *вос'мик'линка*, *в'іс'мик'линка*, *в'іс'микл'інка*, *вос'микл'інка*, *спідниця* вос'мик'лин:а;

'спідниця, пошита із 10-ти клинів' – *дис'атик'линка*;

'спідниця, пошита із 12-ти клинів' – *дванадц'атик'линка*, *дванац'атик'линка*, *дванац'ітик'линка*, *дв'інац'атик'линка*, *дванац'ат'ік'л'інка*, *дванац'атикл'інка*.

Інновацією в говірках, спричиненою позамовними факторами, є лексема *гаде*, яка реалізує сему 'спідниця з розширеними клинами внизу' без вказівки на їх кількість.

ДО 'матеріал виготовлення' дозволяє виокремити мікрогрупу назв, сформовану опозицією 'спідниця з домотканого полотна' : 'спідниця з фабричної тканини'. Зауважимо, що репрезентанти першої семи давно вийшли з активного вжитку, як і реалії, які вони позначали. Лексеми, збережені в пам'яті мовців, дозволяють вибудувати таку структуру мікрогрупи назв домотканого спідниці:

Сему 'спідниця з домотканого грубого полотна' передають лексема *рад'овина*, мотиватором якої є назва матеріалу, та словосполучення *спідниця* рад'оў'л'ана, *спідниця* домот'кана, *спідниця* груба. В основі номінації інших спідниць із домотканого полотна – назва самого полотна, мотивована в свою чергу кількістю пасом. Це виразно демонструє семантична структура лексем: *дис'атина*: 1. Домоткане полотно в десять пасом. 2. Спідниця з домотканого полотна в десять пасом. 3. Чоловічі штани з домотканого полотна в десять пасом; *дис'атка*: 1. Домоткане полотно в десять пасом. 2. Спідниця з домотканого полотна в десять пасом. 3. Чоловіча чи жіноча сорочка з домотканого полотна в десять пасом. 4. Чоловічі штани з домотканого полотна в десять пасом; *дис'ачанка*: 1. Чоловіча чи жіноча сорочка з домотканого полотна в десять пасом. 2. Спідниця з домотканого полотна в десять пасом; *тринац'атка*, *тринац'атка*: 1. Спідниця

з домотканого полотна в тринадцять пасом. 2. Чоловіча чи жіноча сорочка з домотканого полотна в тринадцять пасом. 3. Чоловічі штани з домотканого полотна в тринадцять пасом. 4. Домоткане полотно в тринадцять пасом: *тринац'атку п'рали дл'а сорочок* (Дах.); *чотир'нац'атка*: спідниця з домотканого полотна в чотирнадцять пасом. Атрибутивні словосполучення *йупка дис'ачана, сп'ідниця'а тринат'чана, сп'ідниця'а тринац'атна, сп'ідниця'а с тринац'атки, сп'ідниця'а з де^с'атки, сп'ідниця'а дис'ачана (дис'ач'ана), сп'ідниця'а дис'ат'ана, сп'ідниця'а дис'ати'пасинкова, сп'ідниця'а тринац'ати'пасинкова* вказують на матеріал виготовлення описово. Номінації *сп'ідниця'а бамба'кова, сп'ідниця'а гриб'іна* реалізують сему 'спідниця з домотканого полотна в десять пасом'.

Назви *сп'ідниця'а с'ват'кова* на позначення спідниці з домотканого полотна в тринадцять пасом та *сп'ідниця'а буден'а* на позначення спідниці з домотканого полотна в десять пасом вносять у структуру номінації додаткові семи: спідницю, пошиту з полотна у 13 пасом, одягали у свята, а спідницю з полотна в десять пасом одягали на щодень.

Номінації спідниці з фабричної тканини утворюються за моделями 'загальна назва виробу + із + назва тканини' або 'загальна назва виробу + атрибутив, похідний від назви тканини': *сп'ідниця'а байкова, сп'ідниця'а байова, сп'ідниця'а сиц'ова, сп'ідниця'а ситчикова, сп'ідниця'а із сиц'у, сп'ідниця'а сукон'а, сп'ідниця'а сукн'ана, сп'ідниця'а із сукна, сп'ідниця'а ширс'т'ана, сп'ідниця'а шерсц'ана, сп'ідниця'а ширс'ц'ана*. Однослівна номінація спідниці із сукна представлена спільнокореневими лексемами *сукн'а* та *суконка*, якими у східноподільських говірках називають різні види одягу (семантику див. Березовська). Лексема *сайан* на позначення спідниці є вузьколокальною. З таким значенням лексема зафіксована в поліських говірках [7, 71; 3, 111]. Г. Гримашевич припускає, що в основі номінації такої спідниці лежить мотиваційна ознака 'матеріал виготовлення' [3, 111]. МО 'матеріал виготовлення' демонструє лексема *димка* на позначення спідниці.

ДО 'якість тканини, з якої пошита спідниця' та 'час носіння' одночасно реалізовані в номінаціях *сп'ідниця'а тонен'ка, сп'ідниця'а тонка, сп'ідниця'а лехка, сп'ідниця'а ле^лген'ка, йупка л'етн'а* на позначення спідниці із будь-якої тонкої тканини і яку носять у теплу пору року; *сп'ідниця'а зимова, сп'ідниця'а (зимна, зимн'а, з'імн'а, з'імна), сп'ідниця'а г'руба, сп'ідниця'а теп'ла, сп'ідниця'а ут'іп'л'он'а, йупка г'руба, йупка з'імн'а, йупка теп'ла* на позначення спідниці з будь-якої тканини, яку носять у холодну пору року. Однослівна номінація *ос'інка* на позначення спідниці має досить прозору мотивацію.

ДО 'спосіб носіння' дозволяє виокремити репрезентантів опозиції 'верхня спідниця': 'нижня спідниця'. Як правило, в досліджуваних говірках репрезентантами першої семи є загальні назви спідниці. Друга сема представлена лексемами *п'ід^м.ичка, п'ід'йубник, п'ід'йупник, ч'хол*. Номінація *п'ід^м.ичка*, мотивована дією підтикати 'підбирати, підгортати під що-небудь поли, краї одягу' (СУМ, IV, 513), зі значенням 'нижня спідниця' відома лише в 11-ти говірках. Морфологічна структура лексеми *п'ід'йубник* указує на те, що такий різновид спідниці носили під верхньою спідницею: *п'ід'йупник їд'ївали / шоп к'рашче стоїала сп'ідниця'а / йак ху'да л'удина / та ї раснен'ко стоїало* (Тарн.), *п'ід'йупник їд'ївали дл'а т'ого / шоб ни св'ітилас'а йупка* (Нес.).

Отже, лексико-семантична група назв спідниці демонструє єдність семантичної структури через перетини репрезентантів різних диференційних ознак. Семантична варіативність і частота вживання зумовлена різноплановістю мотиваторів, наявністю додаткових маркуючих ознак та розвитком суспільства. Переважну більшість номінацій спідниці у східноподільських говірках складають атрибутивні узгоджені словосполучення. Однослівні назви є афіксальними утвореннями, що постали за такими моделями:

'тканина' → 'спідниця': *сукн'а, суконка, тринац'атка, дис'атка, дис'атина, рад'овина, димка*;

'кількість полотнищ' → 'спідниця': *дванадц'атик'линка, дис'атик'линка, вос'мик'линка, ше^стик'линка, чотир'охк'линка*;

'особливості крою' → 'спідниця': *сонце кл'ош, кл'ош, полукл'ош*;

'антропонім' → 'спідниця': *ти^с'ат'анка, мат'р'ошка*;

'деталь виробу' → 'спідниця': *фал'доўка, бан'тоўка*;

'час носіння' → 'спідниця': *ос'інка*.

Список використаних джерел

1. Бабий Ф. И. Бытовая лексика говоров среднего бассейна Горыни (названия одежды, обуви и головных уборов) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / Бабий. – Ужгород, 1985. – 228 с.
2. Бичко З. М. Назви одягу та взуття в наддністрянському говорі / З. М. Бичко // Діалектологічні студії. 1. Мова в часі і просторі : збірник на пошану Дмитра Гринчишина / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. – С. 276–281.

3. Гримашевич Г. І. Номінація одягу та взуття в середньополіському діалекті : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Гримашевич Галина Іванівна. – К., 2003. – 532 арк. : іл.
4. Дерке М. Ж. Назви одягу в угорських говорах Закарпаття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.09 / Дерке Магдалина Жигмондівна. – Ужгород, 2002. – 184 с.
5. Клименко Н. Б. Назви одягу в східностепових говірках Донеччини : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Клименко Наталія Борисівна. – Донецьк, 2001. – 400 с.
6. Лисиченко Л. А. Архаїчні назви одягу в східнословобожанських говірках / Л. А. Лисиченко // Семасіологія і словотвір. – К. : Наук. думка, 1989. – С. 336–342.
7. Никончук М. В. Ендемічна лексика Житомирщини / М. В. Никончук, О. М. Никончук. – Житомир, 1989. – 272 с.
8. Никончук М. В. Назви одягу і взуття правобережного Полісся / М. В. Никончук. – Житомир, 1998. – 230 с.
9. Пашкова Н. І. Назви одягу в українських говорах Карпат (структурно-семантична, генетична та ареальна характеристика) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Пашкова Надія Ігорівна. – К., 1999. – 227 с.
10. Пономар Л. Г. Назви одягу Західного Полісся / Л. Г. Пономар. – К., 1997. – 182 с.

Умовні скорочення назв джерел

Березовська – Березовська Г. Г. Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках / Г. Г. Березовська. – Умань : Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2010. – 348 с.

Гримашевич – Гримашевич Г. І. Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок / Г. І. Гримашевич. – Житомир : Північноукраїнський діалектологічний центр Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2002. – 184 с.

Матейко К. Український народний одяг. Етнографічний словник / Катерина Матейко. – К., 1996. – 195 с.

СУМ – Словник української мови : в 11-ти т. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.

Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева ; под ред. и с предисл. Б. А. Ларина. – 2-е изд., стереотип. – М. : Прогресс, 1986–1987. – Т. 1–4.

Summary. The nomination of a skirt in the East Podillya dialects is studied, the semantic structure and origin of the recorded names are defined.

Key words: East Podillya dialects, name of a skirt, nomination, differential feature, semantic structure.

Отримано: 21.10.2012 р.

УДК 811.161.2'42:821.161.2-32К1/7.08

І.С. Беркещук

ФЕМІННІ МОТИВИ КРИЗЬ ПРИЗМУ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ЄВГЕНІЇ КОНОНЕНКО (ЗА ОПОВІДАННЯМ «ЗУСТРІЧ У САН-ФРАНЦИСКО»)

У пропонованій розвідці проаналізовано феміністичні мотиви кризь призму мовної картини світу. Наголошено на основних жіночих рисах, змальованих у оповіданні, які відіграють важливу роль у процесі формування особистості і знаходять своє вираження в мові.

Ключові слова: феміністичні мотиви, гендер, жіночі риси, мовна картина світу.

Віднесеність людини до чоловічої чи жіночої статі відіграє важливу роль у процесі формування особистості і знаходить своє вираження в мові. Суспільство приписує статям різні ролі, різні норми поведінки, а також формує в них різні сподівання – і все це знаходить своє відображення в мові.

Для того, щоб створити і сприйняти неспотворений образ реальності у будь-якій сфері творчої діяльності, необхідне гармонійне поєднання чоловічого та жіночого підходів, способів самореалізації – це саме та аксіома, яку дуже важко заперечити. У дихотомії понять жіночого / чоловічого полягають ціннісні орієнтації та установки, які сформувалися таким чином, що все чоловіче чи ототожене із ним вважається позитивним та домінуючим, а жіноче – негативним